

“Ressò mont-roigenc” n. 96 (4r trim. 2005)

De la “costa de l’Oriola” a Maria Moliner (1a Part)

MARTÍ ROM

En el “Ressò mont-roigenc” (núm. 90, del segon trimestre del 2004, pàg. 32), parlant d’Agustí Sardà Llaberia, senador republicà i important pedagog, s’hi esmentava que aquella “costa” que hi ha tot baixant pel carrer Major a mà esquerra i que ara tot i que no té nom alguns l’anomenen com “del Benjamín”, cap a principis del segle XIX era coneguda com de “l’Oriola”. Temps després, vaig recordar que hi havia un petit xalet a Les Pobles, a tocar de la “Caseta del rellotge”, que tenia escrit aquell nom a la façana. I un dia de finals de juliol, aprofitant les vacances, hi vaig anar per fer una fotografia. Casualment hi havia el propietari: Fernando Ramon Moliner. Quatre paraules i ràpidament vam congeniar. Uns pocs dies després sèiem davant d’un magnetòfon, prop del majestuós eucaliptus. D’aquesta conversa i dels papers que guardava en una carpeta dedicada a Maria Moliner (diaris i algunes pàgines d’Internet) sorgeix aquest text.

Vaig començar explicant-li les informacions que tenia sobre “l’Oriola”. Cap el 1725 va néixer la Maria Oriol que es casà amb Francesc Gassó Hovi, i van tenir Josep Gassó Oriol. Aquest es va unir en matrimoni amb Magdalena Ferratges Bargalló i tingueren la Maria Gassó Ferratges, que es maridà amb Francesc Puñet Martí i van tenir cinc fills: Francesc, Joaquim, Josep Maria, Carles i Maria Puñet Gassó. Aquest Joaquim Puñet Gassó surt citat (en una referència del

1872) com “Negra de l’Oriola” en el llibre l’“Estudi onomàstic de la Vila i terme de Mont-roig del Camp” de Ferran Jové i Hortonedà (1999), pàg. 366. També s’hi esmenta una altre del 1732 sobre una “viuda... dita la Oriola”, que podria ser la mare o àvia d’aquella Maria Oriol.

La Maria Puñet Gassó es va casar amb Pere Ferrando Alsina (forner). Van tenir la Teresa Ferrando Puñet, Carme i Maria. Eren “les Orioles”. La Carme Ferrando Puñet es maridà amb Pere Ramon Nogués (“Pere Pateret”) i vivien al carrer Major núm. 57 (ara Riba i Mestre núm. 10) on hi havia el forn. Van tenir el Pere, Josep i Ferran Ramon Ferrando. Aquest últim es casà amb Maria Moliner Ruiz, i van tenir l’Enrique, Fernando, Carmen i Pedro Ramon Moliner. El segon d’aquests és amb qui estic parlant a la “Pobla Oriola”. Molt probablement aquella primera Maria Oriol, nascuda a les primeries del segle XVIII, devia viure a la “costa de l’Oriola”.

“El pare no concordava gaire amb l’avi, el “Pere Pateret”. Aquest era un carliston, una persona radical de dretes que havia participat, amb el grau d’oficial, a la tercera guerra carlina (1872-1876). L’àvia, la Carme “Oriola”, representà pel pare, i després per mi, uns valors allunyats dels d’aquell. Vaig arribar a conèixer l’avi abans de la Guerra Civil (el 1936), quan amb el meu germà Enrique vàrem passar uns mesos a Mont-roig. Els pares ens hi van enviar, pensaven que hi hauria tranquil·litat i menjar. Era simpàtic, ens duia a passejar.

En contraposició a les posicions del “Pere Pateret”, el pare es tornà més liberal. Era un lliurepensador que coneixia bé a Voltaire. Els pares, influïts per aquell context laic de la “Institución Libre de Enseñanza” d’abans de la Guerra Civil, deien que Mont-roig era un món levític, on la religió ho impregnava tot. Contra aquesta mentalitat oposaven el que representava l’àvia “Oriola”. Aquest significat simbòlic fou el que em va dur (cap els anys seixanta) a posar “Pobla Oriola” a dalt de la façana d’aquesta caseta”.

Ferran Ramon Ferrando havia nascut a Mont-roig el 1891. Va fer el batxillerat a Barcelona, i amb vint-i-set anys ja era catedràtic (1918). Va ser un dels introductors de les teories de la relativitat d’Einstein a Espanya. Maria Moliner Ruiz va néixer el 30 de març del 1900 a Paniza, Saragossa. Era filla del metge Enrique Moliner (1860-1923) i de Matilde Ruiz (1872-1932); van tenir tres fills: Enrique, María y Matilde. El 1902 es van traslladar a Almazán (Soria) i el 1904 a Madrid. El 1914 el seu pare se’n va anar a l’Ar-

Maria Moliner

gentina deixant dona i tres fills. El 1915 viuen a Saragossa. Maria Moliner, per ajudar l'economia

Múrcia naixerien Enrique i Fernando. L'any 1931 es van traslladar a València. Allí tindrien la Carmen i el Pedro. Són els anys de la Segona República.

"La meua mare era una republicana convençuda i activa, encara que mai que jo sàpiga va tenir carnet de cap partit. El pare també ho era. Estaven vinculats als ambients de la "Institución Libre de Enseñanza". Inspirada en aquests ideals, a València ajuden a crear la "Escuela Cossío". La mare era vocal del consell directiu i hi donava algunes classes".

Eren persones obertes al món modern en una Espanya dominada pel passat. Maria Moliner s'involucra en la creació de biblioteques populars rurals i escriu alguns textos sobre el tema. Durant la guerra dirigeix la Biblioteca Universitària de València.

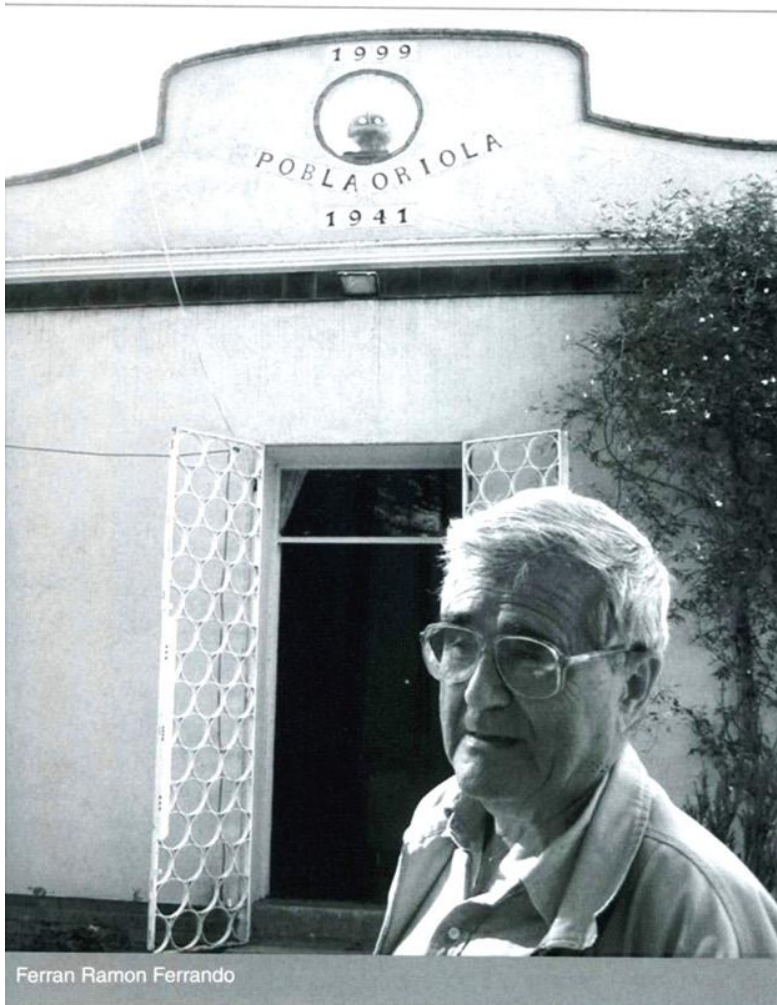
"Tot i que les relacions familiars es devien agreujar amb la proclamació de la República, com ja he dit abans, els pares ens van enviar, a l'Enrique i a mi, a Mont-roig. També durant una temporada, al començament de la Guerra Civil, vingué a refugiar-se a València de possibles represàlies el meu cosí Josep Ramon Ferré, fill del germà del pare (Josep Ramon Ferrando)".

A l'acabar la guerra civil, "l'última guerra carlina" co-

menta Fernando, on finalment el que representaven va guanyar, s'inicia la persecució dels vençuts. El seu pare, Fernando Ramon, que havia estat degà de la Facultat de Ciències, patirà un llarg procés de depuració. El

familiar, donava classes particulars. Aquests anys foren molt importants en la configuració del seu caràcter i força de voluntat. El 1921 es va llicenciar en Història a Saragossa i l'any següent entrà per oposició al Cos d'Arxivers i Bibliotecaris. El seu primer destí fou Simancas (Valladolid), d'allí passà a Múrcia on coneixerà el que seria el seu marit.

"El pare la va anar a esperar a l'estació de tren acompanyat per un grup de catedràtics l'un dels quals era el que seria ministre de "Educación Nacional" franquista (1939-1951), José Ibáñez Martín. Es van casar l'11 de setembre de 1925. Abans van anar a Mont-roig, i fou quan l'àvia digué: "maca no és, però bondat que n'hi hagi". La Maria aviat va estimar Mont-roig, va idealitzar aquest entorn. La terra, els conreus eren tan diferents del que ella coneixia a l'Aragó..." A

Ferran Ramon Ferrando

seu expedient personal deia que era "un faro de laicismo y de ideas izquierdistas". Va estar quatre anys expulsat de la càtedra. Després, l'obliguen a anar a Múrcia (1944 a 1946), on havia començat. És quan el matrimoni assumeix un cert "exili interior". Maria Moliner també fou depurada, i no recuperaria el nivell de l'escalafó que tenia abans fins el 1958. El 1946 va ocupar la plaça de directora de biblioteca a l'Escola d'Enginyers Industrials de Madrid. Quan el 1946 li donen a escollir (a Fernando Ramon), entre Barcelona i Salamanca, ell potser per estar més a prop de Madrid, tria Salamanca. Hi estarà fins la jubilació el 1962. La família vivia a Madrid i el marit tan sols hi anava els caps de setmana.

Tant per aquesta separació, com perquè els fills ja es feien grans i per lliurar-se a una feina engrescadora que l'allunyés de l'ambient de la universitat franquista, Maria Moliner va iniciar el que seria la seva gran tasca, el "Diccionario de uso del español". Tan sols com a anècdota, a Enginyers (a més de ser un ambient clarament masculista) l'anomenaven "la roja". La situació familiar era de tranquil·litat; en treballar els dos, tenien unes condicions econòmiques que els permetia de tenir servei domèstic; per la qual cosa Maria Moliner escassament cuinava (feia pastís de poma de tant en tant). Fernando era un pensador sempre capficat en problemes de física. Maria dirigí l'educació dels fills: Enrique fou metge, Fernando arquitecte, Carmen llicenciada en llengües romàniques i Pedro enginyer. Fernando ens explica que "quan el 1957 van empresonar el meu germà Pedro (estudiant i fundador de la "Agrupación Socialista Universitaria"), fou la mare qui va anar a parlar amb el famós jutge Eimar. Però no va aconseguir res".

El 1941, un cop mort l'avi "Pateret" (1936), al pare li toca en herència la casa de Mont-roig. Amb el que li donen per la venda compra aquesta Poble (era del "Jaumet de Sants"). "Havia estat lloc de comandament de les bateries costeres. Els primers anys veníem en tren; a l'estació de Mont-roig ens esperava el masover, l'Adrià (viví prop de l'estació, a cal "Emilio Oli", on ara hi ha la finca dels "alemanys", els Schickedanz), i ens

duia en carro fins la Poble. Passàvem els dos mesos d'estiu. Aleshores encara no hi havia electricitat, haviem de treure l'aigua del pou amb galleda. Teníem llum de carbur (com el que hi ha en aquell quadre del "Centre Miró"). Passat uns anys, un amic del pare que era enginyer de camins i coneixia Nicolás Franco va aconseguir que ens posessin l'electricitat.

Qui realment estava il·lusionada per venir a Mont-roig era la mare. El pare, suposo que per qüestions ideològiques ("lluny de records inútils i de velles passions", que diria Raimon), escassament pujava al poble, es quedava a la Poble. La mare duia tota la intendència de la casa, feia inventari de tot (llençols, plats...). Escribia al masover, a l'Adrià, per donar-li instruccions del que havia de plantar al tros, quins arbres o plantes. En tot era molt meticulosa i ordenada, el que es diu "de buena letra".

Teníem una certa relació amb Joan Miró. El pare, que era dos anys més gran, era amic de joventut (aquí a Mont-roig). Explicava que un cop Miró es va posar a plorar un dia de serà al veure com el mar s'enduia la seva pilota. La relació entre ambdues famílies venia de lluny. L'avi del meu cosí Josep Ramon Ferré, en Josep Ferré Cortada (de cal Colldejou), havia estat l'intermediari en la compra i l'encarregat de la finca dels Miró".

A l'extra de "Ressò mont-roigenc" dedicat a Miró (1984), a la pàgina 23, hi ha un text del seu cosí Josep Ramon Ferré ("El Joan Miró de la meua infantesa i joventut") on parla d'aquesta circumstància: "Quan els seus pares (de Miró) venien de Barcelona i arribaven al Mas, una de les primeres coses que feien era anar caminant a veure el meu avi a la Poble de la Riera... Quan pintava les rodalies del poble es deixava el quadre que feia a casa i el recollia cada matí per continuar-lo... Eren molts els diumenges que es quedava a dinar a casa...".

El primer dia el vaig esperar a visitar el "Centre Miró". Em va assegurar que hi aniria. De tant en tant el so proper del tren ens fa aturar la conversa.

“Ressò mont-roigenc” n. 97 (1r trim 2006)

De la “Costa de l’Oriola” a Maria Moliner (2a Part)

MARTÍ ROM

El tren s’allunya via enllà. Fernando Ramon Moliner assegura que l’ha entusiasmat el “Centre Miró”, que aquest reflecteix el que ell sabia de Miró a Mont-roig. Estem a la “Pobla Oriola”, baixant pel camí que hi ha davant de la “Caseta del rellotge”, entre la carretera i la via del tren, a l’esquerra. Parlàvem dels seus pares, el mont-roigenc Fernando Ramon Ferrando i Maria Moliner Ruiz i dels estius a Mont-roig: “A Madrid jo anava a classes d’artesanía del famós escultor Angel Ferrant (1890-1961), que havia estat amic de Miró, i aquest em donà records per a ell. Al següent estiu, el 1952, vaig anar a veure Miró. Aquest em va ensenyar les coses que estava fent al seu estudi.

De veïns també hi havia els “Nogués” (Cal Vermell, de la “Caseta del rellotge”). Hi havia una senyora gran de no gaire altura que fou qui ens donà la notícia del desembarcament dels americans a Sicília, a la II Guerra Mundial (1943). Devia ser la Dolors Nogués Sardà, neboda d’Agustí Sardà Llaberia i, com la majoria de la família, dedicada a la pedagogia. Va escriure part del llibre “Enseñanzas del Hogar” (Madrid, 1946) als estius a la “Caseta del rellotge” (“Ressò mont-roigenc” núm. 88, pàg. 33). Fa il·lusió pensar que ambdues van fer els seus treballs en aquell indret de Les Pobles. A més, els Sardà estaven molt relacionats amb la “Institución Libre de Enseñanza”. Mercè Sardà (filla d’Agustí Sardà Llaberia) va escriure una carta a Francisco Giner de los Ríos (1897) descrivint aquells paratges (“Ressò mont-roigenc” núm. 85, pàg. 25). Continua Fernando: “La mare no baixava gairebé mai a la platja.

Tan sols un parell de cops a finals d’agost, gairebé abans de tornar a Madrid”.

Maria Moliner, a finals dels quaranta, comença a omplir fitxes sobre paraules. I cap el 1953 decideix endegar el que seria la seva gran aportació: el “Diccionario de uso del español”. Ens comenta Fernando que s’ha fet molta literatura sobre com treballava la seva mare. El que és segur és que “a casa obries un calaix buscant uns mitjons i et trobaves una munió de fitxes pel diccionari”. Hi ha fotografies de Maria Moliner treballant al pis de Madrid i alguna a la seva caseta de Les Pobles. Treballava amb una màquina d’escriure portàtil (“Olivetti”), però també amb paper i llapis i goma. Era un treball laboriós, diari. Deia en una entrevista: “Desde el momento en que cogí por primera vez un lápiz hasta el momento de mostrar el diccionario a los académicos... pasaron quince años”. Finalment s’acabaria publicant el 1966, a l’Editorial Gredos. Eren dos toms, quasi 3.000 pàgines i pesava uns tres quilos. Del “Maria Moliner”, en tot el món, es van vendre més de 250.000 exemplars. ¿Quina fou la importància d’aquest “Diccionario de uso del español”?

Explicava Gabriel García Márquez a “La mujer que escribió un diccionario” (“El País” 10 de febrer de 1981): “... hizo una proeza con muy pocos precedentes: escribió sola, en su casa, con su propia mano, el diccionario más completo, más útil, más acucioso y más divertido de la lengua castellana...”. Fins aleshores no hi havia cap diccionari “d’ús” (el que recull les formes utilitzades), el de l’Academia era un diccionari “normatiu”

(el que pretén imposar normes d’ús). La qüestió és: ¿es pensa amb idees o amb paraules? El que busquem en un diccionari és com definir en paraules les idees, per la qual cosa és millor organitzar-lo en sinònims, paraules afins i expressions. I, a més, agrupant les paraules en famílies etimològiques.

“A la Pobla, s’aixecava aviat i treballava fins l’hora de dinar, feia una curta migdiada i tornava a treballar fins sopar. El pare la protegia del món exterior, sabia que a la mare li calia temps. Quan venia algú a veure-la, ell intentava que la visita fos el més curta possible. La foto on estem tota la família a la “Pobla Oriola”, al

A La Pobla 1968

voltant dels pares, és del 1968, la mare ja havia acabat el diccionari". En aquests anys, al matrimoni Ramon / Moliner se'ls veia, ell amb barret de palla, passejant del braç pels camins de Les Pobles.

Cap el 1967, sols queda a Madrid la seva filla Carmina. El marit, ja jubilat (des del 1962), comença a presentar problemes de vista i acabarà quedant-se cec (1969). Maria Moliner es va retirar el 1970, i es va dedicar a vetllar pel seu marit. El 1972, Rafael Lapesa i Pedro Laín Entralgo la proposen per ocupar la cadira "B" de l'Acadèmia. No surt escollida, hagués estat la primera dona. Escriu al seu fill Fernando (novembre de 1973): "nunca pensé seriamente que la Academia me eligiera a mí. Y como, por otro lado, me daba miedo que lo hicieran, porque mi salud no me hubiera permitido contribuir con mi trabajo a las tareas de la Academia...".

"L'estiu del 1973, a la "Pobla Oriola", ja no era la dona forta de sempre. Una tarda va perdre el sentit i no el va recuperar fins a l'endemà. El 4 de setembre de 1974, pocs dies després de tornar de Mont-roig, va morir el pare. És per aquesta època quan la mare comença a perdre les facultats mentals". La seva filla Carmina la definia: "Mi madre, no era presumida, era sólo de jabón. No se pintaba ni se maquillaba... Llevaba el pelo siempre recogido, le gustaba ir arreglada, no coqueta ni presumida, sin collares ni adornos. Era muy sencilla... una persona vitalista, con una mirada limpia, abierta a todo, curiosa, ávida de conocimiento, chusca a veces, optimista y baturra... Papá se reía mucho porque cuando andaba iba siempre con la cabeza por delante, como tirando... No era andar, era llegar, y si ponía la cabeza por delante llegaba. Mi padre paseaba,

Ferran Ramon Moliner

mi madre no, se tragaba el camino. En fin, siempre mirando hacia delante, llegando...".

Maria Moliner va morir el 22 de gener de 1981 a Madrid. Unes setmanes després fou quan Gabriel García Márquez escrivia aquell article a "El País": "Hace tres semanas, de paso por Madrid, quise visitar a María Moliner... logré un contacto con su hijo menor (Pedro), que es ingeniero industrial en Barcelona, y él me hizo saber que no era posible visitar a su madre por sus quebrantos de salud... la semana pasada, cuando ya me encontraba en Bogotá, me llamaron por teléfono para darme la mala noticia que María Moliner había muerto. Yo me sentí como si hubiera perdido a alguien que sin saberlo había trabajado para mí durante muchos años...". Per més informació sobre Maria Moliner us recomano les webs: "cvc.cervantes.es/actcult/mmoliner" i "" (del seu fill). I si entreu en algun dels cercadors d'Internet amb el seu nom, us sortiran referències a instituts, biblioteques, cases de cultura, associacions i carrers escampats per tota Espanya.

El 1998, l'Editorial Gredos va publicar la segona edició del "Diccionario de uso del español" canviant tot el sentit, l'organització original.

Fernando Ramon Moliner ho va denunciar als tribunals i ara estan esperant la decisió del Tribunal Suprem.

Fernando està assegut en una gandula. Al costat ens acompanya la seva filla Cayetana ("Tana") que ajuda en algunes anotacions. Ens envolta el so d'ocells. La "Pobla Oriola" està plena de gent. Han vingut fills i néts, que omplen la caseta i la caravana que hi ha entre l'eucaliptus i els olivers. Cap a inicis dels setanta jo havia fet alguna visita al seu germà Pedro (Ramon Moliner), aleshores director de l'Escola d'En-

ginyers de Barcelona (1972-1975), on jo estudiava i col·laborava amb el Cine-club i amb la delegació d'alumnes. Pedro va morir d'un càncer el 1985. El germà gran Enrique morí el 1999, a Canadà.

Li demano (a Fernando) que ens parli d'ell mateix: "Em vaig casar el 1957 amb Mari Carmen García García, amb qui ha tingut tres filles: Cayetana, Marcela i Olivo. Vaig estudiar arquitectura a Madrid entre el 1947 i el 1957. No queia gaire bé en aquella universitat franquista, corria que llegia Sartre i deien que era un existencialista. Jo anava amb boina, pantalons verds i sandàlies. A més, el nivell del professorat era molt baix.

Vaig marxar a París on estava en contacte amb el famós arquitecte Le Corbusier; però aleshores aquest se'n va anar a treballar a l'Índia. Vaig tornar a Madrid per acabar la carrera, abans que ell tornés a París.

El 1966 vaig col·laborar en l'organització de l'homenatge a Antonio Machado a Baeza (Jaén). També vaig fer el monument on s'hi col·locà el cap que havia fet l'escultor Pablo Serrano. El cartell el va fer Joan Miró. Vist tal com anaven les coses per aquí, vaig marxar a Londres amb la dona i les tres filles. Allà vaig exercir d'arquitecte d'un ajuntament. Hi vam estar uns vuit anys. Després de la mort de Carrero Blanco (desembre de 1973) vaig decidir tornar, ho vam fer el març del 1974. Franco moriria el novembre del 1975.

Vaig començar a fer ceràmica a Madrid a l'escola d'Angel Ferrant i vaig continuar a Londres. Al tornar a Madrid vaig arribar a fer una exposició. Pensava que podria viure'n però aviat em vaig adonar que no. Posteriorment he fet llibres sobre

arquitectura i he donat classes a la Facultat de Madrid de professor titular de "Projectes". També he estat, amb els socialistes, subdirector general del "Ministerio de Obras Públicas". Conec Raimon des de quan venia a Madrid a fer els primers recitals. Sovint s'allotjava a casa. Fou ell qui em va fer llegir Josep Pla. I jo qui el portà a aquell homenatge a Antonio Machado. Fa uns anys Raimon va venir a Mont-roig. El vam dur a veure la muntanya de la Mare de Déu de la Roca.

Ens hi trobem bé a Mont-roig, a la "Pobla Oriola". Desitjo remarcar que, malgrat les diferències ideològiques, sempre vaig estar molt amic del meu cosí Josep Ramon Ferré i de la seva família (i a l'inrevés). La data de la façana (1999) correspon a les obres de la caseta. També hi consta la data de 1941, que és quan vàrem comprar-la. La peça de ceràmica que la culmina és meva, es diu "El crit" i està dedicada a Raimon.

L'intueixo divertit i irònic. Ha viscut molt. Sembla de tornada de moltes coses. Parlant, quan vol, utilitza un cert accent català, i n'esmenta algunes paraules. Penso que n'està content de la trobada. Acaba parlant del "Centre Miró", que li sembla que Mont-roig estava canviant la seva imatge a l'exterior; abans era la d'un poble ancorat en un passat gens seductor, sense caliu ni atractiu (cultural).

Continua el so d'ocells. Fa estona que no passa cap tren.

(Seria bonic que ara que tenim oficialment una "Costa de l'Oriola" hi hagués un altre carrer de Mont-roig dedicat a Maria Moliner Ruiz).